

УДК [343.14:351.745.7]/343.974

П.В. ЖОВТАН, Комінтернівський районний суд Одеської області,
І.О. СУХОРАДА, Центральне управління СБ України

СПІВВІДНОШЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Ключові слова: документи, докази, документування, доказування, забезпечення, оперативні підрозділи, кримінальний процес, оперативно-розшукова діяльність

З веденням в дію Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, 2012 р. оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України набули повноважень здійснювати слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора. При цьому, під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ст.41 КПК України).

Окреслене зумовлює необхідність усвідомлення змісту діяльності оперативних підрозділів в межах ОРД та кримінального процесу, їх взаємозв'язку та відособленості, що зокрема проявляється у співвідношенні оперативно-розшукового документування та забезпечення кримінального процесуального доказування. Це співвідношення має не лише вагоме теоретичне, а й суто практичне значення. Як слушно зауважує М.А. Погорецький, розуміння під початковим етапом дока-

зування «збирання доказів» на практиці призводить до того, що деякі працівники оперативних підрозділів вважають, що отримані ними під час оперативно-розшукового документування певні об'єкти речового походження чи документи, а інколи й вербальна інформація (повідомлення конфідентів чи інших осіб) вже є доказом у кримінальному провадженні. Інколи подібної помилки припускаються й слідчі, прокурори, залучаючи такі матеріали оперативно-розшукової діяльності до кримінального провадження без будь-якої або без належної їх перевірки процесуальним шляхом, посилаючись на них, як на процесуальні докази при обґрунтуванні своїх процесуальних рішень, що є однією з причин слідчо-судових помилок, які призводять до порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального судочинства [1]. Окреслене зумовлює актуальність обраного напрямку дослідження. Тому мета статті полягає у визначенні співвідношення діяльності оперативних підрозділів з документування підготовки й вчинення злочинів та забезпечування ними доказування у кримінальному процесі.

Ще у позаминулому столітті теорію доказування (теорію доказів) розглядали як центральний вузол усієї системи судочинства, душу всього кримінального процесу, начало, що його рухає, утворює його сутність, яка обумовлює і судоустрій, і всі головні форми судочинства» [2, с.7]. Тому досліджуючи взаємозв'язок оперативно-розшукового документування, кримінально-процесуального доказування та його забезпечення оперативними підрозділами доцільно першочергово розглянути поняття доказів і доказування.

Комплексний аналіз останніх наукових досліджень, де вивчаються питання розуміння понять доказів і доказування у кримінальному процесі [3–10] дає підстави погодитися з баченням М.А. Погорецького, який доказом у кримінальному провадженні вважає

едність фактичних даних, отриманих і закріплених у відповідній процесуальній формі, а також їх процесуальних джерел, на підставі якої сторони кримінального провадження, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та яка визнана доказом уповноваженими суб'єктами доказування, слідчим суддею та судом. Доказування науковець визначає як нерозривний цілісний процес, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні) та їх використанні для встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження.

Для визначення поняття забезпечування доказування оперативними підрозділами, окрім власне розуміння доказування необхідно враховувати змістовне навантаження терміну «забезпечення» та встановлені законом права та обов'язки оперативних підрозділів.

У тлумачному словнику української мови «забезпечення» трактується як створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось; захист, охорона когось, чого-небудь від небезпеки [11, с.281]. Поняття «забезпечення» має досить широке трактування і включає до свого змісту багато відтінків діяльності, пов'язаної зі створенням належних умов функціонування соціальних систем, управлінських структур, технічних приладів та інших комплексів, технологій тощо [12, с.7]. Отже, під забезпечуванням доказування будемо розуміти створення для нього належних умов, його гарантування та охорону.

Виконуючи свій обов'язок, передбачений ст.41 КПК України, оперативні підрозділи створюють належні умови для доказування через надання слідчому, прокурору протоколів негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них. Адже фактичні дані, які містять ці документи після відповідної оцінки, можуть бути визнані уповноваженими суб'єктами доказами та використані у кримінальному провадженні.

У ст.7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює ОРД, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. У разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

У ст.99 «Документи» КПК України визначається, що матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є

документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Аналіз зазначених вище норм дає підстави для висновку, що забезпечування доказування може мати місце до початку досудового розслідування. Воно виявляється в проведенні оперативно-розшукових заходів та оформленні документів за їх результатами, що в подальшому (після початку досудового розслідування) можуть бути використанні як докази у кримінальному провадженні. Таким чином, для досягнення поставленої нами мети необхідно провести порівняльний аналіз визначення понять доказів і доказування та документів і документування в кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності.

До прийняття у 2012 році нового КПК України, вивчаючи діяльність підрозділів уповноважених на проведення ОРД, логічно та цілком достатньо було виокремлювати та визначати поняття матеріалів ОРД, документів ОРД, оперативно-розшукового документування. Проте, з введенням законодавчих новацій у кримінальний процес, діяльність оперативних підрозділів набула значно ширшого змісту, ніж оперативно-розшукова діяльність. Адже, відповідно до ст.41 КПК України, до цієї діяльності потрібно зараховувати виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Саме тому вважаємо доцільним виокремлювати та досліджувати не лише поняття, що пов'язані безпосередньо з проведенням ОРД, а й більш широкі – документи діяльності оперативних підрозділів, документування оперативними підрозділами.

Відправне значення для визначення пропонує поняття має розуміння поняття документу загалом, його тлумачення у юридичній науці в цілому та таких її галузях як ОРД та Кримінальний процес.

Поняття «документ» широко використовується в усіх сферах суспільної діяльності. Майже в кожній галузі знань є одна або кіль-

ка версій його розуміння відповідно до специфіки тих об'єктів, яким надається статус документа [13]. В інформатиці його визначають як матеріальний об'єкт, що містить закріплену інформацію, спеціально призначений для її передачі в просторі та часі й такий, що використовується в суспільній практиці [14, 15]. Фахівці з соціальних комунікацій вважають, що документ – це будь-яка нооінформація (створена людським розумом, на відміну від інформації неживої природи), зафіксована у просторі і часі з метою її використання, передачі, зберігання [16]. Спеціалісти з типології документів називають документом матеріальний об'єкт, що являє собою будь-який запис інформації, зауважуючи, що запис може бути виконаний будь-яким розробленим людиною способом: словесно-писемним, образотворчо-графічним, живописним, нотним, картографічним; записом інформації, призначеним для зчитування ЕОМ, записом звуку чи зображень, що рухаються [17].

Існують й унормовані правом визначення цього поняття. Так, ст.27 Закону України «Про інформацію» визначає документ як передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання й поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носії.

Поняття документу знайшло офіційне визначення у декількох державних стандартах України: як записана інформація, яка може розглядатися як одиниця у ході здійснення інформаційної діяльності (ДСТУ 2392-94) [18, с.10]; як матеріальний об'єкт з інформацією, закріпленою створеною людиною способом для її передачі в часі та просторі (ДСТУ 3017-95) [19]; як матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений заведеному порядку і має у відповідності з чинним законодавством юридичну силу (ДСТУ 2732-94) [20].

У статті 99 КПК України документ визначено як спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

У теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності термін «документ» нерідко трактують неоднозначно, що створює певні труднощі, в тому числі, й при використанні матеріалів ОРД у кримінальному процесі.

Аналіз точок зору на загальнонаукове, криміналістичне й кримінально-процесуальне поняття документа, а також аналіз норм законодавства про ОРД та відомчих нормативно-правових актів, дав підстави М.А. Погорецькому для виокремлення характерних ознак документа: він є матеріальним об'єктом, що виготовлений (зафіксований) на паперових магнітних, оптичних носіях, перфострічках, перфокартах; він є засобом фіксації та засобом передачі інформації у часі і просторі за допомогою знаків письма та інших технічних засобів відтворення зображення та звуку, мистецьких засобів відтворення дійсності; має певні реквізити та форму; в ньому зафіксовані відомості (фактичні дані, інформація) що має певне значення для його споживача [21]. Виходячи з цього, вчений вбачає підстави для визначення документа ОРД як паперового або іншого матеріального носія, що призначений для зберігання, перетворення, передачі, посвідчення відомостей, на якому у знаковій чи в будь-якій іншій спосіб та в певній формі зафіксована оперативно-розшукова інформація, отримана уповноваженими суб'єктами у визначений законом та відомчими нормативними актами спосіб, яка може мати значення для прийняття відповідних рішень в ОРД та інших встановлених законом сферах діяльності.

Критично аналізуючи положення напроцьовані попередниками, Ю.Ю. Орлов дійшов

висновку, що оперативне документування – це здійснюваний відповідно до чинного законодавства суб'єктами ОРД процес збирання, закріплення, систематизації, перевірки і оцінки фактичних даних, необхідних для доказування по кримінальній справі, вирішення інших завдань кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності, а також створення умов для використання цих даних у розслідуванні [22, с.123].

М.А. Погорецький визначає оперативне документування як здійснюваний уповноваженими посадовими особами встановлений відомчими нормативно-правовими актами комплекс взаємозалежних дій і рішень, спрямованих на достовірне відбиття (закріплення, фіксацію) в матеріалах ОРД порядку й результатів як окремих ОРЗ і рішень, так і всього ходу й результатів ОРД з метою вирішення завдань ОРД та сприяння вирішенню завдань кримінального процесу. Визначене поняття оперативно-розшукового документування, на думку вченого, дозволяє розглядати його як особливий вид і складову частину ОРД, які можна охарактеризувати як діяльність, здійснювану лише посадовими особами й органами, до компетенції яких входить проведення ОРЗ; діяльність, здійснювану лише на підставі положень Закону про ОРД та відомчих нормативно-правових актів; діяльність, спрямовану на достовірне й об'єктивне відбиття (закріплення, фіксацію) змісту й результатів ОРЗ і рішень у матеріалах ОРД; діяльність, що створює необхідні передумови для успішного розвитку кримінального процесу на всіх його стадіях, маючи на меті вирішення завдань ОРД та сприяння вирішенню завдань кримінального процесу.

Вивчення аргументів, що наводяться вченими на користь урахування у власних визначеннях оперативного документування окремих елементів дозволяє дійти висновку, що всі вони є слушними. А оскільки ці елементи не є взаємовиключними, цілком доцільно їх

врахувати у підсумковому визначенні щодо документування, що проводиться оперативними підрозділами, яке ми і пропонуємо.

Отже документування, що проводиться оперативними підрозділами – це передбачений законами та підзаконними нормативними актами комплекс дій, спрямованих на достовірне відбиття (закріплення, фіксацію) в матеріалах ОРД порядку й результатів як окремих ОРЗ і рішень, так і всього ходу й результатів ОРД, що зараховує збирання, закріплення, систематизацію, перевірку і оцінку фактичних даних, необхідних для доказування у кримінальному провадженні, вирішення інших завдань кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності, а також створення умов для використання цих даних у розслідуванні.

Аналіз змісту ст.1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дає підстави стверджувати, що оперативне документування законодавчо проголошено завданням ОРД. У той же час, у зазначеній статті оперативне документування зводиться до пошуку та фіксації фактичних даних, при цьому поза увагою законодавця залишився такий важливий його аспект, як систематизація здобутої інформації. Крім того, стаття закону проголошує метою оперативного документування «припинення правопорушень» та «інтереси кримінального судочинства». Разом із тим, документування злочинної діяльності має на меті також запобігання правопорушенням та розшук осіб, які вчинили злочин або переховуються від органів розслідування, суду чи ухиляються від відбування кримінального покарання або ж осіб безвісно відсутніх [23, с.123].

Таким чином, документування, що здійснюється оперативними підрозділами, має місце як при проведенні ОРД, так і при виконанні ними доручень на проведення негласних слідчих, розшукових дій. Його результатом є створення документів, що після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як до-

кази у кримінальному провадженні. Отже документування, що здійснюється оперативними підрозділами, є складовою забезпечення доказування. Проте, воно має й інші завдання, а його результати можуть використані в інших сферах діяльності, якщо воно здійснювалось в межах ОРД. У свою чергу, забезпечення доказування оперативними підрозділами не зводиться лише до документування фактичних даних, що в подальшому можуть визнанні доказами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. А. Погорецький // Право України. – 2014. – № 12. – С. 25–23.
2. Спасович В. Д. О теорії судово-уголовних доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством / Спасович В. Д. – СПб., 1861. – 432 с.
3. Ланцедова Ю. О. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальної інформації : навчальний посібник / [Ю. О. Ланцедова, С. А. Кириченко, Ю. Д. Ткач, О. С. Тунтула]. – Миколаїв : Чорноморськ. держ. ун-т ім. Петра Могили, 2009. – 296 с.
4. Ланцедова Ю. О. Новітня етапізація роботи з особистими і речовими джерелами (запрошення до дискусії) / Ланцедова Ю. О. // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2008. – Вип. ХІХ. – С. 228–237.
5. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / Погорецький М. А. // Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1 (3) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pma_ppp.pdf.
6. Погорецький М. Теорія доказів як методологічна основа використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримі-

нальному процесі / М. Погорецький // Міжнародна поліцейська енциклопедія: [у 10 т.] / відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. В. Моїсеєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Атіка, 2010. – Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – С. 1011–1020.

7. Погорецький М. А. Актуальні питання теорії доказів / Погорецький М. А. // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 грудня 2012 р.). – Харків, 2013. – С. 15–22.

8. Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура / Погорецький М. А. // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.) / відпов. за вип. Ю. П. Аленін. – Одеса, 2013. – С. 17–21.

9. Шумило М. Є. Загальне поняття доказів у КПК України (наукова інтерпретація нормативної моделі) / Шумило М. Є. // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 грудня 2012 р.). – Харків, 2013. – С. 23–28.

10. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормальної моделі / Шумило М. Є. // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2 (150). – С. 40–48.

11. Щербаков С. В. Теория доказательств и доказывания: содержание и проблемы : моногр. / Щербаков С. В. – Архангельск, 2007. – 263 с.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред.

В. Т. Бусел.]. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1140 с.

13. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. В. Матвієнко. – Київ, 2000. – 20 с.

14. Крохмаль І. М. Документ у сучасній документно-комунікативній системі / І. М. Крохмаль / Науковий вісник Луганськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 3. – С. 15–20.

15. Михайлов А. И. Основы информатики / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1968. – 655 с.

16. Терминологический словарь по информатике. – М. : МЦНТИ, 1975. – 752 с.

17. Столяров Ю. М. Соціальні комунікації: розвиток в інформаційному просторі / Ю. М. Столяров // Вісник Харківськ. держ. акад. культури : зб. наук. праць. – 2000. – Вип. 2. – С. 3–8.

18. Швецова-Водка Г. М. Типологія книг : навч. посібник для студ. вузів культури і мистецтв / Г. М. Швецова-Водка. – Рівнен. держ. ін-т культури. – Київ : Кн. палата України, 1999. – 68 с.

19. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. ДСТУ 2392-94. Чинний від 01.01.95. – Київ : Держстандарт України, 1994. – 53 с.

20. Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення. ДСТУ 2394-94. – Київ : Держстандарт України, 1994. – 89 с.

21. Видання. Основні види. Терміни та визначення. ДСТУ 3017-95. Чинний від 01.01.96. – Київ : Держстандарт України, 1996. – 47 с.

22. Погорецький М. А. Документ в оперативно-розшуковій діяльності / М. А. Погорецький // Міжнародна поліцейська енциклопедія : [у 10 т.] / відп. редактори:

В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Київ : Атіка, 2010. – Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – С. 223–225.

23. Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) : [монографія] / Орлов Ю. Ю. – Київ : Київськ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 559 с.

Жовтан П. В. Співвідношення документування та забезпечення доказування в діяльності оперативних підрозділів / П. В. Жовтан, І. О. Сухорада // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 135–141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_26.pdf

Проведено аналіз загальноновживаних, юридичних та наукових визначень понять доказів, доказування, документів та документування. Визначено зміст документування, що здійснюється оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України під час проведення оперативно-розшукових заходів й виконання доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також зміст забезпечування цими підрозділами доказування у кримінальному процесі. Визначено їх співвідношення.

Жовтан П.В., Сухорада И.А. Соотношение документирования и обеспечения доказывания в деятельности оперативных подразделений

Проведен анализ общепринятых, юридических и научных определений понятий доказательств, доказывания, документов и документирования. Определено содержание документирования, осуществляемого оперативными подразделениями органов внутренних дел, органов безопасности, органов, осуществляющих контроль за соблюдением налогового законодательства, органов Государственной пенитенциарной службы Украины, органов Государственной пограничной службы Украины, органов Государственной таможенной службы Украины во время проведения оперативно-розыскных мероприятий и выполнения поручений следователя, прокурора на проведение негласных следственных (розыскных) действий, а также содержание обеспечения этими подразделениями доказывания в уголовном процессе. Определены их соотношения.

Zhovtan P.V. Suhorada I.O. Ratio Documenting and Providing Evidence in the Operational Units Activity

The analysis of common, legal and scientific definitions of evidence, proof, documents and documentation was made. The content of documentation that is made available units of the Interior, security, bodies that monitor compliance with tax laws of the State Penitentiary Service of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, State Customs Service of Ukraine during search operations and execution of orders investigator, prosecutor to conduct covert investigative (detective) actions and content ensuring these divisions of proof in a criminal trial. Their relationship identified.